

ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ.—'Υδρωνυμικά τῆς Ἡπείρου: Τὰ ποτάμια συστήματα Θεσπρωτίας καὶ Κασσωπαίας καὶ τὸ ὄνομα Λοῦρος, ἐπίσης ὡς ἐπώνυμον, ὑπὸ Δημητρίου Ι. Γεωργακά*. Ἀνεκοινώθη ὑπὸ τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Διονυσίου Ζακυθηνοῦ.

Ἡ ἔρευνα τῶν γεωγραφικῶν καὶ τοπογραφικῶν ὀνομάτων εἶναι, ὅπως εἶχα τὴν εὐκαιρίαν νὰ τονίσω τελευταίως, ἐπιστημονικὸν ἔργον ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ, καὶ ὁ λόγος εἶναι ἀπλοῦς: Ἀληθὴς γεωγραφία δὲν εἶναι νοητὴ ἄνευ γεωγραφικῆς ὀρολογίας καὶ γεωγραφικῶν ὀνομάτων· καὶ ἡ ἱστορία εἴτε τοπικὴ εἴτε μείζωνος περιοχῆς εἴτε ἐθνικὴ εἴτε παγκόσμιος δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γνωσθῆ καὶ νὰ γραφῆ καὶ νὰ διδαχθῆ εἰς τὸ κενόν, χωρισμένη δηλαδὴ ἀπὸ τοὺς τόπους, οἱ ὅποιοι φέρουν ὀνόματα· καὶ τὰ ὀνόματά των εἶναι ἀνάγκη νὰ γνωσθοῦν καὶ νὰ ἐρευνηθοῦν, ὅπως ἄλλοι παράγοντες τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς καὶ τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ προωθημένου πολιτισμοῦ τῶν ἀνθρώπων¹.

Ἡ γεωγραφία καὶ ἡ τοπογραφία τοῦ ΒΔ. τμήματος τῆς Ἑλλάδος, τῆς Ἡπείρου, ἀποτελεῖ σημαντικὸν κεφάλαιον εἰς τὴν σχετικὴν ἔρευναν μετὰ τὴν ἐπιστημονικὴν δραστηριότητα, τοπογραφικὴν καὶ ἀνασκαφικὴν, κατὰ τὴν τελευταίαν τριακονταετίαν, μάλιστα μετὰ τὰ δημοσιεύματα τῶν τελευταίων (πλέον τῶν) δύο δεκαετιῶν, τοῦ Ἄγγλου Ν. Hammond καὶ ἰδιαίτερος τοῦ Ἡπειρώτου ἀρχαιολόγου Σωτ. Δάκαρη.

Τὸ ὄνομα Ἡπειρος (ἠ) εἰς τὰ ὀμηρικὰ ἔπη ἐδήλωνε τὴν μᾶζαν γῆς βορείως τοῦ Πατραϊκοῦ κόλπου, ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ 500 π.Χ. περίπου προσέλαβε τὴν πλέον συγκεκριμένην γεωγραφικὴν ἔννοιαν, ἡ ὁποία ἐκάλυπτε τὴν ἀρχαίαν Ἡπειρον, ἐκτεινομένην μετὰ τὸ Ἀμβρακικοῦ κόλπου εἰς τὸν Ν. καὶ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἀώου βορείως τοῦ Αὐλῶνος εἰς τὸν Βορρᾶν².

Ἡ ἀρχαία Κασσωπαία, χώρα τῆς Ἡπείρου κειμένη μετὰ τὸ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, τοῦ Λούρου, τοῦ Ἀχέροντος καὶ τοῦ Ἰονίου κατελάμβανεν ἕκτασιν κατὰ προσέγγισιν 1.080 τετραγ. χιλιομέτρων καὶ ἀντεστοίχει περίπου πρὸς τὸν

* DEMETRIUS J. GEORGACAS, **Hydronymics of Epirus: The River Systems of Thesprotia and Cassopaia and the name Louros, also as surname.**

1. Demetrius J. Georgacas, *Onomastic Activities in the United States, 1975-1978*, περιοδ. *Onoma* (Louvain, Βέλγιον), 1980.

2. Πβ. P. R. Franke, *Alt-Epirus und das Königtum der Molosser* (Erlangen, 1955), σ. 3 κέ.· N. G. L. Hammond, *Epirus* (1967), 461 κέ., 476, 506· Σ. Δάκαρη, *Θεσπρωτία* (1972), § 6 καὶ σημ. 5 (σελ. 213).

σημερινόν νομόν Πρεβέζης (περίπου 1.055 τετραγ. χιλιομ.). Γεωγραφικῶς δὲ σχηματίζει ἡ Κασσωπαία μίαν ἐνότητα μὲ τὴν Θεσπρωτίαν, ἐνιαίαν ἔκτασιν ἀπὸ τὸν Καλαμᾶν (ἀρχ. Θύαμιν) εἰς τὸν Βορρᾶν (ἴσως μάλιστα καὶ ἀπὸ σημείων βορειότερον τοῦ Καλαμᾶ) ἕως τὸν Ἀμβρακικόν. Ἡ ἀρχαία Θεσπρωτία πάντως κατελάμβανεν ἔκτασιν ἀρκετὰ μεγαλυτέραν τοῦ σημερινοῦ νομοῦ Θεσπρωτίας (ἡ ἔκτασις τοῦ ὁποίου εἶναι 1.528 τετραγ. χιλιομ.). Διὰ τὴν Θεσπρωτίαν ἐνδιαφέροντο Μυκηναῖοι ἔμποροι διὰ τὴν ναυπηγικὴν ξυλείαν καὶ τὰ κτηνοτροφικὰ προϊόντα τῆς Ἡπείρου ἀπὸ τοῦ 16^{ου} αἰ. καὶ κατὰ τοὺς αἰῶνας 14^{ον} καὶ 13^{ον} π.Χ. ἴδρυσαν ἀποικίας, ὅπως τὴν Ἐφύραν παρὰ τὸν Ἀχέροντα καὶ τὴν Τορύννην ἀνατολικῶς τῆς Πάργας. Κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν τέλος περίοδον τὸ κέντρον τοῦ βάρους μετετέθη δυτικώτερον εἰς τὴν θέσιν τῆς σημερινῆς Πάργας. Ἐνῶ κατὰ τὴν περίοδον μεταξὺ τοῦ 7^{ου} αἰ. π.Χ. καὶ περίπου τοῦ 400 π.Χ. ἡ ἔκτασις τῆς Θεσπρωτίας ὑπολογίζεται εἰς 2.500 τετραγ. χιλιομ., κατὰ τὴν ἀμέσως ἐπομένην περίοδον καὶ μέχρι τοῦ 168 π.Χ. περιορίσθη εἰς 1859 τετραγ. χιλιομ. περίπου, δηλαδὴ ἡ περιοχὴ τῆς περικλείετο μεταξὺ τοῦ Ἀχέροντος καὶ τοῦ Καλαμᾶ (ἡ καὶ σημείων ὀλίγον βορειότερων). Τοῦτο δέ, διότι οἱ Κασσωποὶ ἢ Κασσωπαῖοι, ὡς πρὸς τὴν καταγωγὴν θεσπρωτικὸν φύλον, ἀποσπασθέντες περὶ τὸ 400 π.Χ., ἀπετέλεσαν ἀνεξάρτητον φύλον καὶ κράτος. Ἡ πόλις των Κασσώπη, τὸ πολιτικόν των κέντρον, ἔκειτο εἰς ὄροπέδιον τῶν νοτίων κλιτύων τοῦ ὄρους Ζαλόγγου εἰς ἀπόστασιν περίπου 30' νοτιοδυτικῶς τοῦ χωρίου Καμαρίνας³.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν Βυζαντινὴν περίοδον, ἡ Vagenitia, ἡ ὁποία περιελάμβανεν ἐπίσης τὰς δύο περιοχὰς τῆς Θεσπρωτίας καὶ τῆς Κασσωπαίας, ἀπετέλει ἰδιαιτέραν ἐπαρχίαν διὰ διοικητικὸς σκοπούς⁴. Ἡ ἐπαρχία Βαγενιτία εἶχε σύνορα κατὰ τὴν μεσαιωνικὴν ἐποχὴν μὲ τὸ θέμα Νικοπόλεως καὶ ἔξετείνετο πρὸς Ν. μέχρι τῆς περιοχῆς τοῦ ποταμοῦ, ὁ ὁποῖος λέγεται *Γλυκὸς* καὶ τὸν ὁποῖον περιελάμβανε, καὶ πρὸς Β. μέχρι τῆς Χιμάρας. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἡ ἐπαρχία περιελάμβανε πρὸς Β. τὴν περιοχὴν τοῦ Δελβίνου (ὄχι ὅμως ἐκείνην τοῦ Ἀργυροκάστρου). Ἀκολουθῶς τὰ ὄρια αὐτὰ εὐρίσκοντο, φαίνεται, βαθύτερον εἰς τὴν ἐνδοχώραν καὶ περιελάμβανον τὴν περιοχὴν τῆς Τσαρακοβίστας (καὶ τὸ χωρίον Τσαρκοβίσταν, ἡ ὁποία μετωνομάσθη εἰς Δωδώνην τὸ 1927) τῆς ἐπαρχίας Δωδώνης καὶ

3. Σ. Δάκαρης, *Ἀρχαιότητες Ἡπείρου*, σελ. 27-39.

4. Πβ. Michel Th. Lascaris, *Vagenitia, Revue historique du Sud-Est européen*, 9, 2 (1942), 423-437. Διον. Ζακυνθινόβ, *Μελέται περὶ τῆς διοικητικῆς διαιρέσεως καὶ τῆς ἐπαρχιακῆς διοικήσεως ἐν τῷ Βυζαντινῷ Κράτει*, *ΕΕΒΣ* 17 (1941), 245-21 (1951), 196, 198, 199 σημ. 3, 201 κέ.

τοῦ νομοῦ Ἰωαννίνων, νοτιώτερον δὲ ἔφθανον μέχρι τῶν πηγῶν τοῦ ποταμοῦ, ὁ ὁποῖος ὀνομάζεται Βιρός.

Ἡ μικρὰ διοικητικὴ περιφέρεια τῆς Βαγενιτίας ἰδρύθη ἴσως τὸν 7ον αἰῶνα ἢ, τὸ βραδύτερον, τὸν 8ον αἰ. καὶ διειρηθῆναι μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 15ου αἰῶνος. Ἐκτοτε τὸ ὄνομά της ἀντικατεστάθη ὑπὸ τοῦ ὀνόματος *Στερεά*, διὰ τὴν δηλώσει τὴν παράκτιον περιοχὴν τῆς Ἠπείρου⁵. Ἡ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Δ. Ζακυθινοῦ ἐτυμολογικὴ σύναψις τοῦ ὀνόματος *Βαγενιτία* πρὸς τὸ ὄνομα σλαβικοῦ φύλου *Βαϊουνῖται*, τὸ μαρτυρούμενον εἰς τὰ Θαύματα τοῦ Ἁγίου Δημητρίου⁶, εἶναι παρὰ τὴν ἀμφισβήτησιν τοῦ Μ. Λάσκαρη⁷ πολὺ πιθανή⁸. Πράγματι δὲ δὲν ὑπάρχει ἄλλη, ἔστω ἀληθοφανής, ἐρμηνεία τοῦ ὀνόματος.

Τὴν γεωγραφικὴν καὶ τοπικὴν ὀνοματολογίαν ἐνδιαφέρουν βεβαίως τὰ γεωγραφικὰ καὶ τοπικὰ ὀνόματα, τὰ ὀνόματα ἀρχαίων καὶ μεταγενεστέρων πόλεων, π.χ. ἡ ἀρχαία *Ἀμβρακία*, ἡ κατόπιν *Ἄρτα*, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα προήλθεν ἐκ τοῦ διαλεκτικοῦ τύπου ἢ **Ἄρτθα* ← **Ἄρατθα*, ὀνόματος τὸ ὁποῖον σχε-

5. Βλ. Michel Lascaris, ἔνθ' ἀν., ἰδιαιτέρως σ. 433 - 437.

6. Migne, *Patrologia graeca*, 116, 1325: Δ. Ζακυθηνός, *Οἱ Σλάβοι ἐν Ἑλλάδι* (Ἀθήναι, 1945), σ. 32.

7. Lascaris, ἔνθ' ἀν., 436 κέ.

8. Τὸ ἐπίθημα *-ία* (θηλ.) πρὸς δήλωσιν χώρας ἀπαντᾷ, π.χ., καὶ εἰς τὸ ὄνομα *Ἀλβανιτία* (παράγωγον τοῦ *Ἀλβανίτης*), ὥστε *Βαγενιτία* ἦτο ἡ χώρα τῶν **Βαγενιτῶν*. Οἱ *Βαϊουνῖται* [*vaunite*], ἂν αὐτὸς ἦτο ὁ ἀρχικὸς τύπος, προήλθεν ἐκ τοῦ σλαβικοῦ **Voynitj-* (τὸν ὁποῖον τύπον προτείνει ὁ Μ. Vasmer, *Die Slaven* [1941], 21, ἀριθ. 9), κατ' ἀφομοίωσιν τῶν φωνηέντων $u+i \rightarrow i+i$ - *yuni* - εἰς - *yini* -, ὅθεν ὁ τύπος *Βαγνῖται* [*vaɣinite*], καὶ ἐκ τοῦ τελευταίου, κατὰ παρετυμολογικὴν συσχέτισιν πρὸς τὸ μεσαιωνικὸν οὔσ. *βαγένν* 'βαρέλι' (*Actes de Xeropotamou*, 1964, ἔκδ. J. Bompraire, 9 A 38, κλπ.· *βαγένιον*: *Actes de Lavra des origines à 1204*, 63. 82· πβ. Κριαράν, *Λεξικόν*, 4. 3), ὁ τύπος *Βαγενῖται* [*vaɣenite*]. Ὁ Vasmer δὲν ἔδωκε πειστικὴν ἐρμηνείαν τοῦ ὀνόματος *Βαγενιτία*, διότι δὲν συνεζήτησε τὰς λεπτομερείας οὔτε τὸ ἐπίθημα *-ῖται* τοῦ *Βαϊουνῖται* ἐκ τοῦ σλαβικοῦ **Voynitj-*, τὸ ὁποῖον κανονικῶς θὰ κατέληγε εἰς τὴν ἑλληνικὴν εἰς *-ιτσο*. Μὲ τὸ ἐπίθημα *-ῖται* μαρτυροῦνται ὀνόματα σλαβικῶν φύλων: οἱ *Καναλίται*, οἱ *Στρομνοῦνῖται*, οἱ *Βερζῖται*, οἱ *Βελεγεζῖται* καὶ τέλος οἱ *Δραγουβῖται* (ἢ *Δρουγουβῖται*), ζῶντες εἰς περιοχὴν μεταξὺ Θεσσαλονίκης καὶ Βεροίας. Ἐκ τῶν τελευταίων μάλιστα ὀνομάσθη ἡ ἐπισκοπὴ (τῆς) *Δρουγουβιτίας* εἰς τὴν Μακεδονίαν (τὸ ἔτος 879), ὅπως *Βαγενιτία* πιθανῶς ὀνομάσθη ἡ χώρα ἐκ τοῦ ὀνόματος *Βαϊουνῖται*. Περὶ τῆς ἐπισκοπῆς *Δρουγουβιτίας* βλ. Δ. Ζακυθινοῦ, *Βυζαντινὴ ἱστορία 324 - 1071* (1977), 282. Πράγματι τὸ μικροτοπωνύμιον τοῦ *Βαγενίτη* τῆς ἐπαρχίας Κονίτισης (Κ. Στεργιόπουλος, *HX* 9 [1934], 219) ἐννοεῖται ἐκ τοῦ ἐπωνύμου *Βαγενίτης*, δηλ. τοῦ *Βαγενίτη* τὸ *κτῆμα*, καὶ τοῦτο ἐκ τοῦ σλαβικοῦ φύλου *Βαγενῖται* (← *Βαγινῖται* ← σλαβ. *Voynit-*).

τίζεται ἀμέσως πρὸς τὸ ὑδρωνυμικὸν Ἔραχθος (ὁ) τοῦ ποταμοῦ, ἐπίσης ἡ Νικόπολις (καὶ κατόπιν Πρέβεζα), κλπ. Ἐκ τῶν ἀξιολόγων μνημείων τῆς Ἡπείρου εἶναι τὸ θέατρον τῆς Δωδώνης καὶ εἰς τὴν Ν. Ἡπειρον τὸ Νεκρομαντεῖον (ἢ Νεκρομαντεῖον) τῆς Θεσπρωτικῆς Ἐφύρας⁹.

Ἡ παροῦσα ἀνακοίνωσις ἀναφέρεται κατὰ κύριον λόγον εἰς ὀνόματα ποταμῶν. Ἐνδιαφέρει ἡ προσπάθεια πρὸς ταύτισιν τῶν νεωτέρων ὀνομάτων ποταμῶν πρὸς τὰ ἀρχαῖα ὀνόματα τὰ παραδιδόμενα ὑπὸ τῶν πηγῶν. Αἱ δυσχέρειαι περὶ τὴν ταύτισιν ὀφείλονται εἰς τοῦτο, ὅτι κατὰ τὴν μακραίωνα περίοδον ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος μέχρι σήμερον ποταμοὶ ἠλλάξαν κατεύθυνσιν ἢ κοίτην καὶ ἄλλοι συνέβησαν καταβυθίσεις ἢ προσχώσεις, ἄλλοι παραπόταμοι προσέλαβον τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου ποταμοῦ, ἄλλοι τμήματα τοῦ ροῦ τοῦ κυρίου ποταμοῦ εἶχον ἢ προσέλαβον ἰδιαίτερα τοπικὰ ὀνόματα (εἶτε ἀρχαῖα εἶτε μεσαιωνικὰ εἶτε νεώτερα), κ. οὐ. κ.

Κύρια χαρακτηριστικὰ τῶν Ἡπειρωτικῶν ποταμῶν, περιλαμβανομένου καὶ τοῦ Ἀχέροντος, εἶναι 1) τὸ γεγονὸς τῆς σταθερᾶς στάθμης των λόγω τοῦ βροχεροῦ κλίματος καὶ 2) ἡ ἐλαφρὰ κλίσις τοῦ ἐδάφους καὶ τῶν ποταμῶν, ὥστε γίνονται πλωτοὶ κατὰ τὸν κάτω ροῦν, ἀλλάσσουν κοίτην καὶ σχηματίζουν ἔλη παρὰ τὰς ἐκβολὰς των¹⁰.

Εἶναι ἐπίσης γνωστὸν σήμερον ὅτι αἱ πεδιάδες τοῦ Ἀχέροντος, τοῦ Λούρου καὶ Ριζοβουνιοῦ (-Θεσπρωτικοῦ) κατφοκῶντο πιθανῶς ἀπὸ τῶν μέσων τῆς Παλαιολιθικῆς περιόδου καὶ ἀσφαλῶς ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ¹¹ καὶ ὅτι ἡ μεγαλύτερα πληθυσμιακὴ πυκνότης κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν ἱστορικὴν περίοδον ὑπῆρξεν εἰς τὰς πεδιάδας τοῦ Καλαμᾶ, τοῦ Ἀχέροντος καὶ τοῦ Λούρου¹².

Ἀναφέρονται ἐδῶ ἀπλῶς ὀνόματα ποταμῶν, τὰ ὁποῖα θὰ ἀναπτυχθοῦν εἰς μέλλουσαν ἔκθεσιν.

Ὁ διάσημος ποταμὸς Ἀχέρων (τοῦ ὁποίου ἡ ἀρχικὴ πρωτοελληνικὴ σημασία εἶναι πιθανῶς ἕδωρ) ἑταυτίσθη μὲ τὸ νεώτερον ὄνομα Μαῦρος ἢ Μαυροπό-

9. Περὶ τῶν ὀνομάτων τῆς Ἀμβρακίας, τοῦ Ἀράχθου, τῆς Ἄρτας, τῆς Νικοπόλεως, τῆς Πανδοσίας, τοῦ Νεκρομαντείου, ὅπως καὶ περὶ ἐκείνων τοῦ Ἀχέροντος, τῆς Ἀχερουσίας λίμνης, τοῦ Κωκυτοῦ, τοῦ Πυριφλεγέθοντος, κλπ. θὰ γίνῃ λόγος εἰς ἄλλην ἀνακοίνωσιν προσεχῶς.

10. Πβ. Δάκαρη, Ἀρχαιότητες Ἡπείρου, σ. 3.

11. Σ. Δάκαρης, *Cassopaia* (1971), § 553, σ. 142.

12. Ὁ ἴδιος, *Θεσπρωτία* (1972), σμ. 65 (σ. 217). Πβ. καὶ *Cassopaia* (1971), 12.

ταμος καὶ ἡ ἀρχαία Ἀχερουσία λίμνη, ἡ ὁποία, γενομένη ἔλος, ἐπὶ αἰῶνας ἔξαπέστελλε χιλιάδας ψυχῶν (ἄχι μόνον μυθολογικῶς, ἀλλὰ κυρίως διὰ τῆς ἔλονοσίας) εἰς τὴν ἄλλην ζωὴν, ἀλλὰ εὐτυχῶς κατὰ τὴν ἐποχὴν μας (περὶ τὸ 1950) ἀπεξηράνθη καὶ κατέστη μέρος τῆς πεδιάδος τοῦ Ἀχέροντος, ἐν μέρει εὐφορον μὲ καλλιέργειαν ὀρύζης καὶ βάμβακος. Πασίγνωστος εἶναι ἡ θρησκευτικὴ καὶ μυθολογικὴ σημασία τοῦ Ἀχέροντος κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὅπως ἄλλωστε ἀπέδειξαν εὐτυχεῖς ἀνασκαφαὶ ὑπὸ τοῦ κ. Σ. Δάκαρη, αἱ ὁποῖαι ἔφεραν εἰς φῶς τὸ *Νεκρομαντεῖον* τῆς Ἐφύρας.

Ἄλλος ἀρχαῖος ποταμὸς, ὁ *Κωκυτός*, κατερχόμενος ἀπὸ Βορρᾶ καὶ συμβάλων εἰς τὸν Ἀχέροντα, ἐταυτίσθη πρὸς τὸ σημερινὸν ποτάμιον ὑπὸ τὸ ὄνομα *Βουβός*.

Ὅμοίως ἔχει ἐντοπισθῆ ὁ *Φλεγέθων* ἢ *Πυριφλεγέθων*.

Ὁ Ἀραχθὸς τῶν ἀρχαίων εἶναι ὁ νεώτερος Ἀρτινὸς ἢ τῆς Ἀρτας τὸ ποτάμι, ὁ ροῦς ὅμως τοῦ παλαιοῦ ἔχει σημαντικῶς μετατοπισθῆ εἰς τὸν νεώτερον ποταμόν.

Ὁ κατὰ τὴν βυζαντινὴν περίοδον ὀνομαζόμενος *Γλυκὸς λιμὴν* ἔχει ταυτίσθῆ μὲ τὸν νεώτερον *ὄρμον τῆς Ἀμμουδιάς* (ὀλίγον παλαιότερον ὑπὸ τὸ ὄνομα *Σπλάντζα*) καὶ τὸ *Φανάρι* (παρὰ τὸ ὁποῖον ὁμώνυμος συνοικισμὸς, *Φανάρι*).

Ο ΠΟΤΑΜΟΣ ΛΟΥΡΟΣ

Τὸ κύριον θέμα τῆς παρούσης ἀνακοινώσεως εἶναι τὸ ὄνομα ἑνὸς ἐπίσης σημαντικοῦ ποταμοῦ, ὁ ὁποῖος ρέει μεταξὺ τοῦ Ἀχέροντος καὶ τοῦ Ἀράχθου καὶ ἐκβάλλει εἰς τὸν Ἀμβρακικὸν καὶ τοῦ ὁποῖου ἡ ταύτισις δὲν εἶναι εὐχερῆς οὔτε ἠγγυημένη, διότι ὁ Λούρος ἠλλάξε κοίτην ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος (ὅπως ἄλλωστε ἐπανειλημμένως καὶ ὁ Ἀραχθὸς) καὶ δὲν ὑπάρχουν ἐπαρκεῖς ἢ σαφεῖς μαρτυρίαι εἰς τὰ κείμενα συγγραφέων. Ὁ διακεκριμένος Ἀκαδημαϊκὸς κ. Λούρος ὅμως φέρει ὄνομα, τὸ ὁποῖον κατὰ παράκλησίν μου ἐξήγησεν ὁ ἴδιος πειστικῶς δι' ἐπιστολῆς του, ὥστε ἐλύθη ἐν δυσεπίλυτον αἰνίγμα.

Αἱ πηγαὶ τοῦ ποταμοῦ Λούρου εὐρίσκονται εἰς τὴν Ἠπειρον, ἄχι εἰς τὴν Ν. Ἠπειρον, ἀλλὰ μερικὰ χιλιόμετρα νοτιῶς τῶν Ἰωαννίνων εἰς τὴν ἄκραν ὄροπέδιον. Τροφοδοτεῖται ὅμως μὲ ἄφθονα νερὰ ἀπὸ δύο κεφαλόβρυσα νοτιώτερα, δηλαδὴ εἰς τὸν Ἅγιον Γεώργιον καὶ εἰς τὸν Βουῦρον¹³. Ὁ ροῦς τοῦ Λούρου διατρέχει τὴν Ἠπειρον ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον κατὰ μῆκος μιᾶς στενῆς κοιλάδος.

13. Hammond, *Epirus* (1967), σ. 710.

Ἡ ὑποτιθεμένη ταυτότης τοῦ ἀρχαίου ποταμοῦ, ὁ ὁποῖος ἐλέγετο Ὕρωπος, μετὸν σημερινὸν Λοῦρον¹⁴, στηρίζεται εἰς ἐπιγραφὴν εὑρεθεῖσαν εἰς τὸν κάτω ροῦν τοῦ Λούρου, εἰς τὴν ὁποίαν ἀναφέρεται Ὕρωπος ποταμός. Ἡ ταύτις αὕτη δὲν ἐπιβεβαιώνεται ὑπὸ τοῦ Στεφάνου Βυζαντίου (*Ἐθνικά*, λέξ. Ὕρωπος). Ἡ ταύτις ὅμως τοῦ Λούρου μετὸν ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος παραδιδόμενον ποταμόν, ὁ ὁποῖος ἐλέγετο Χάραδρος (ὁ), φαίνεται πιθανή, διότι πράγματι ὁ ἄνω Λοῦρος ρεεῖ ἐγκαρσίως πρὸς φάραγγα (χαράδρα) ἀπὸ τὸ Τέροβο ἕως τὴν ἔξοδον πρὸς τὴν κοιλάδα τῆς νεωτέρας Φιλιπιάδος¹⁵ καὶ διότι ἡ διαμόρφωσις τοῦ ἐδάφους ὄντως ἐγγυᾶται διὰ τὸν Λοῦρον τὸ ἀρχαῖον ὄνομα (Χάραδρος).

Τὸ τμήμα τοῦ ροῦ τοῦ ποταμοῦ Λούρου εἰς τὴν Ἀμβρακικὴν πεδιάδα ἔχει καὶ τὸ δεύτερον ὄνομα Βιρὸς (ὁ) λόγῳ τοῦ ὅτι παραπόταμος (ὁ ὁποῖος συμβάλλει ἐκεῖ εἰς τὸν Λοῦρον) λέγεται Βιρὸς (καὶ ἡ κόμη Φιλιπιάς κεῖται 13 χιλίοι. ἀπὸ τὴν Ἄρταν καὶ παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Βιρῶ¹⁶). Ἄς σημειωθῆ καὶ ἡ λεπτομέρεια ὅτι εἰς τὰ νερά τοῦ Λούρου ζοῦν δώδεκα εἶδη ψαριῶν¹⁷.

Ἡ ἐριμνεῖα τοῦ ὀνόματος Λοῦρος διὰ τὸν ποταμόν Χάραδρον δὲν εἶναι μὲν λεξιλογικῶς δύσκολος, ἀλλὰ ὄχι καὶ αὐτονόητος. Βυζαντινὸς¹⁸ καὶ νεοελληνικὸς ὄρος λῶρος¹⁹ συνεχίζει τὸν τύπον λῶρος τῆς Κοινῆς²⁰, ἔχει δὲ καὶ παρὰ

14. Βλ. W. M. Leake, *Travels in Northern Greece* (London, 1835), 4. 236: Ὁ Λοῦρος ἔφερε τὸ ὄνομα Ὕρωπος κατὰ τινὰ ἐπιγραφὴν· βλ. καὶ τοῦ ἰδίου συγγραφέως ἔργον τοῦ 1847 (Addenda). Πβ. A. Philippson καὶ E. Kirsten, *Die griechischen Landschaften*, 2, 1 (1956), σ. 108· E. Kirsten καὶ W. Kraiker, *Griechenland* (1962), 736· Ὑδρογραφικῆς Ὑπηρεσίας Ἀρχηγείου Ναυτικοῦ, *Ναυτιλιακαὶ ὁδηγίαι τῶν ἐλληνικῶν ἀκτῶν*, «Πλοηγός», τόμ. 1: Δυτικαὶ Ἀκταὶ (Ἀθήναι 1971), σ. 76· Σ. Δάκαρη ν, *Κασσωπαία* (1971), 56 (ἀγγλικὴ περίληψις, σ. 234)· Τοῦ ἰδίου, *Τὸ κάστρο τῶν Ρωγῶν, Δωδώνη 6* (1977), 201 σημ. 1.

15. Δάκαρης, *Δωδώνη 6*. 201 σημ. 1.

16. Περὶ τοῦ ὄρου βιρὸς (ὁ) καὶ τῶν σημασιῶν του, ὅπως καὶ περὶ τοπωνυμίων ἐξ αὐτοῦ βλ. *Ἱστορ. Λεξικόν* 3 (1942), 537β. D. J. Georgacas, *Zeitschrift für Balkanologie* (1965), 84 κέ., καὶ 5 (1967), 174. Ἡ λέξις εἶναι σλαβικῆς ἀρχῆς.

17. Ἀλεξ. Ι. Στεφανίδης, *Ἰχθύες τῶν γλυκῶν ὑδάτων τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς νήσου Κερκύρας* (Ἀθήναι, 1939).

18. Μιχαήλ Ἀκομινᾶτος, *Τὰ σωζόμενα*, 1.337, 8· 2.45, 26· Νικήτας Χωνιάτης, *Χρονικὴ διήγησις*, 172.7.

19. Ἡ νεοελληνικὴ λέξις λῶρος μαρτυρεῖται διὰ τὴν διάλεκτον τῆς Καρπάθου (ἐγγραφον τοῦ 1776). Τοπωνύμιον Λῶρος ἀπαντᾷ εἰς Ρόδον καὶ οἱ Λῶροι εἰς Κάρπαθον.

20. Ὁ μεταγενέστερος τύπος λῶρος (τῆς Κοινῆς) προήλθεν ἐκ τοῦ λατινικοῦ *lorus* (ἀρσεν.) καὶ παρ' αὐτὸ οὐδ. *lorum* 'δερματίνη λωρίς'.

γωγα: *λωρίον* (ἔτους 1033), *λουρίον*, *λωρίν*, *λουρίν*, νεοελληνικὸν *λουρί*, *λουράκι* κλπ.

Τὸ πρόβλημα εἶναι μόνον σημασιολογικόν, ὅταν πρόκειται περὶ τῆς ὀνομασίας τοῦ ποταμοῦ, καὶ τὴν ἀπάντησιν μᾶς δίδει τὸ σημασιολογικῶς σχετικὸν ὕλικόν. Ὁ ὄρος *λοῦρος* (δ) ἔχει δύο σημασιολογικὰς ἐφαρμογὰς εἰς τὴν νεοελληνικὴν: 1) ἀμμόδης προέκτασις τῆς κοίτης ποταμοῦ (Σμαρδάκιτο τῆς Τήνου) καὶ 2) νησίς, εὐρισκομένη μεταξὺ ἀμμοδῶν προεκτάσεων, καὶ χωρίζουσα τὸ τέναγος ἀπὸ τῆς ἀνοικτῆς θαλάσσης (Μεσολόγγι)²¹. Ὑπάρχουν καὶ ἄλλαι συναφεῖς σημασίαι καὶ ὑποσημασίαι εἰς τὰς Κυκλάδας καὶ ἄλλοῦ. Ὁ κρίκος ὅμως ὁ ὁποῖος λείπει μᾶς προσφέρεται ὑπὸ τῆς ἐπιστημονικῆς πληροφορίας περὶ τῆς μορφολογίας τῆς περιοχῆς τοῦ ἐδάφους, ἡ ὁποία ἔχει ἐφαρμογὴν καὶ εἰς τὴν περιπτώσιν τοῦ κάτω ροῦ τοῦ *Λούρου*.

Ὁ τοπικὸς ὄρος *λοῦρος* εἰς τὴν Αἰτωλίαν (Μεσολόγγι καὶ Αἰτωλικὸν) προσδιορίζεται ἀπὸ τὸν δρᾶ Ἄθαν. Χατζηκακίδην μὲ τὸν ὄρισμὸν «τὸ προσχωματικὸν βέλος» ἢ «στενὴ λωρὶς ξηρᾶς ἀποτελοῦσα ἔργον ποταμογενῶν ἐπιχώσεων»²². Εἶναι ποταμογενὴς προσχωμάτωσις. Γνωρίζομεν περαιτέρω ὅτι ἡ γένεσις τεναγῶν ὀφείλεται ἐπίσης εἰς τὴν συσσώρευσιν ἰλύος (λάσπης) ἀπὸ προσχώρους ποταμοὺς καὶ εἰς τὴν δραστηριότητα τῶν θαλασσίων ἀντιρρευμάτων, ὅπως εἶναι ἡ περίπτωσις τῆς Μαιώτιδος (Αζον), τῶν τεναγῶν τῆς Βενετίας καὶ τῶν Προβηγκιανῶν τεναγῶν τῆς Ν. Γαλλίας²³.

Ἄν καὶ ἡ ἐξήγησις τοῦ ὀνόματος τοῦ ποταμοῦ εἶναι πειστικὴ, νομίζω, τὸ πρᾶγμα γίνεται σαφέστερον καὶ μέθοδος καὶ ἀποτελέσματα εἶναι ἱκανοποιητικώτερα, ὅταν ἡ ἐρμηνεία ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἐξ ἄλλων παραλλήλων ἢ ὁμοίων περιπτώσεων ὀνοματολογικῶν.

Τὰ παραδείγματα τοπωνυμίων *Λοῦρος* κλπ. εἰς πεδιάδας, αἱ ὁποῖαι ἐσχηματίσθησαν διὰ προσχώσεων, ὅπως καὶ αἱ ἄκται καὶ νησίδες εἶναι δέκα εἰς Στερεὰν Ἑλλάδα²⁴. Τὸ τοπωνύμιον ὁ *Λοῦρος* εἰς τὸ Νιοχώρι τῆς Παραχελωίτιδος

21. Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Ἀρχεῖον τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ, λέξι. *λοῦρος*.

22. Ἄθαν. Δ. Χατζηκακίδης, Ἐποχιακαὶ ὑδρολογικαὶ ἐρευναι εἰς τὰς λιμνοθαλάσσας Μεσολογγίου καὶ Αἰτωλικοῦ, Πρακτικά τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὑδροβιολογικοῦ Ἰνστιτούτου, 6, 2 (1952), 88 καὶ 92 σμ. **

23. Χατζηκακίδης, ἐνθ' ἄν., σ. 92.

24. *Λῶρος* (Ρόδος), *Λοῦρος* καὶ *Λοῦροι* (Ρόδος), *Λῶροι* (συνοικία εἰς τὸ Ἀπέρι, Κάρπαθος), *Λοῦρος* καὶ *Μέσα Λοῦρος* καὶ Ὀξω *Λοῦρος* (Νιοχώρι Παραχελωίτιδος), *Λοῦρος* (ποταμάκι, Κῶς), *Λοῦρος* ἄκτῆ (δύο θέσεις: Λεῦκες καὶ τὰ Μάρμαρα, Πάρος), *Λοῦροι* (τέναγος, Μεσολόγγι).

είναι ἀμμόδης λωρίς καὶ οἱ Λοῦροι εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Μεσολογγίου εἶναι ὄνομα τενάγους. Ἔλλα ἐννέα τοπωνύμια ἀπαντοῦν εἰς 21 ἐφαρμογὰς· π.χ. ὁ Λοῦρος : Ἄμοργός, Κόρθι Ἄνδρον, Ἀντίπαρος, Κέα, Νάξος, Πάτμος, Μάνη, Μπούζι Τριφυλίας· Λοῦρος : Φθιώτις, Ἅγιος Κωνσταντῖνος, Κεφαλόβρυσον Τριχωνίας.

Ἐπειδὴ ὁ ὄρος Λοῦρος (ὁ) σημαίνει γενικῶς καὶ ἑπιπροσχωμένον στόμιον ποταμοῦ, προτείνω ὅτι ὁ ποταμὸς Λοῦρος εἰς τὴν Ν. Ἠπειρον ἀρχικῶς ἐδήλωνε τὴν προσχωμένην περιοχὴν τοῦ ποταμίου στομίου καὶ κατ' ἐπέκτασιν τὸ τελευταῖον μέχρι τοῦ στομίου τμήμα τοῦ ποταμοῦ.

Ἐὰν μελετήσωμεν προσεκτικῶς τὴν περιοχὴν ἐπὶ γεωγραφικοῦ ἢ τοπογραφικοῦ χάρτου διακρίνομεν τὴν πρόσχωσιν καὶ εἰς τὸν Ἄραχθον καὶ εἰς τὸν Λοῦρον. Τοῦτο γίνεται καταφανὲς εἰς τὸν γεωλογικὸν χάρτην τῆς Ἑλλάδος : εἰς τὴν πεδιάδα Β. τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου ἔχει γίνεαι ποταμογενὴς πρόσχωσις²⁵.

Τὸ ὄνομα Λοῦρος λοιπὸν ἐδόθη εἰς τὸν κάτω ροῦν τοῦ ποταμοῦ ὡς ἀποτέλεσμα τῆς γεωμορφολογικῆς διαμορφώσεως τοῦ στομίου, τοῦ σχηματισμοῦ δηλαδὴ τῶν προσχώσεων. Ἀλλὰ τὸ ὄνομα ἐξετάθη καὶ μετεδόθη βαθμιαίως εἰς ἄνω τμήματά του. Εἶναι φυσικὸν ὅτι κάτοικοι τῆς περιοχῆς, ὅταν προχωροῦσαν πρὸς Β. εἰς τὴν πεδιάδα κατὰ μῆκος τοῦ ποταμοῦ, ἐχρησιμοποιοῦν τὸ ὄνομα τοῦ κάτω ροῦ διὰ τμήματα καὶ τοῦ ἄνω ροῦ. Ὄνοματιθεται ἦσαν βεβαίως ἐντόπιοι τῆς περιοχῆς, οἱ ὅποιοι ἔδωσαν καὶ τὸ ὄνομα τὸ Λοῦρο (οὐδ.) εἰς τὸ χωρίον (1315 κάτοικοι τὸ 1961· ἐπίσημον ὄνομα : ὁ Λοῦρος)²⁶.

ΑΝΘΡΩΠΩΝΥΜΙΑ ΛΟΥΡΟΣ

Τὸ ὄνομα Λοῦρος ὡς ἐπώνυμον μαρτυρεῖται ἀπὸ τὴν Βόρειον Ἠπειρον, τὴν Θεσσαλίαν (Τρίκερι) καὶ τὴν Σίφνον καὶ ὑποδεικνύεται ὡς ἐπώνυμον ἐμμέσως ὑπὸ τοῦ τύπου τοῦ τοπωνυμίου (σ)τοῦ Λούρου εἰς Ρόδον²⁷. Ἡ ἀρχὴ τοῦ ἀνθρωπωνυμίου δὲν εἶναι σαφὴς, ἀφοῦ τὸ ὕλικόν δὲν ἔχει συλλεχθῆ ἑξαντλητικῶς ἐκ κειμένων καὶ πολλῶν μερῶν τῆς Ἑλλάδος. Ἐνδεχομένη ἐρμηνεία τοῦ ἀνθρωπωνυμίου εἰς περιπτώσεις ὅπου δὲν σχετίζεται κατ' εὐθεῖαν μὲ τὸ ὄνομα εἰς τὴν Ν.

25. A. Philippson καὶ E. Kirsten, *Die griechischen Landschaften*, 2,1 (1956), σελ. ἀπέναντι τῆς σελ. 290.

26. *Στοιχεῖα τῶν δήμων καὶ κοινοτήτων*, 37 (1962), 94 κέ.

27. Ἀρχεῖον Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ. Εἰς τὸν Τηλεφωνικὸν Κατάλογον Ἀθηνῶν 1976 ἀναγράφονται ὀκτὼ πρόσωπα μὲ τὸ ὄνομα Λοῦρος μαζί μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Νικολάου Λούρου καὶ ἑξ (ἢ Λούρου) γυναικῶν.

Ἡπειρον θὰ ἦτο αὐτή: *Λοῦρος* ἀρχικῶς χρησιμοποιούμενον ὡς παρωνύμιον (παρατσούκλι) θὰ ἐσήμαινε ἑμακρὸν ἴσιο λιγνὸν ραβδί, μακρὸν ραβδί (πβ. *βέργα* καὶ σύνθετον *βεργόλιγνος*: *δέμπλα* καὶ *τέμπλα*, συνών. τοῦ οὖσ. *λοῦρος*)· ἄλλοῦ *λοῦρος* σημαίνει ἑμακρὸς ἄνδρας (Ἄνδρος) καὶ ἄλλα.

Περὶ τοῦ Ἡπειρωτικοῦ ὀνόματος ὅμως ἔχομεν εἰς τὴν διάθεσίν μας τὴν οὐσιαστικὴν μαρτυρίαν τοῦ καθηγητοῦ κ. Νικολάου Κ. Λούρου, Μέλους τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καὶ Προέδρου τῆς κατὰ τὸ 1976, ὁ ὁποῖος εὐγενέστατα ἀνταπεκρίθη εἰς παράκλησιν τοῦ γράφοντος διὰ πληροφορίας σχετικῶς μὲ τὸ οἰκογενειακὸν του ὄνομα, στοιχεῖα τὰ ὁποῖα περιεῖχεν ἡ ἀπαντητικὴ ἐπιστολὴ του τῆς 30 Σεπτεμβρίου 1977. Εἶμαι τοιουτοτρόπως εἰς θέσιν νὰ ἀναπαραγάγω ἐδῶ τὰ οὐσιώδη σημεῖα τῆς προφορικῆς μαρτυρίας, πηγὴ τῆς ὁποίας ὑπῆρξεν ὁ ἀοίδιμος πατήρ του, δόκιμος Κωνσταντῖνος Λοῦρος (1865 - 1957), καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ δημόσιος λειτουργὸς ὡς μέλος τῆς Γερουσίας, μέλος τῆς Βουλῆς καὶ Ὑπουργὸς Ὑγείας. Ἀκολουθεῖ τὸ ἐδῶ ἐνδιαφέρον μέρος τοῦ ἱστορικοῦ.

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ 18ου αἰ., Κεφαλλῆν ὀνομαζόμενος *Ψωμᾶς* μετηνάστευσεν εἰς Ἡπειρον καί, ὡς πλούσιος ἔμπορος, ἠγόρασε μεγάλην ἔκτασιν γῆς εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Λούρου καὶ ἔκτισε τὸ *Χάνι τοῦ Λούρου* (ἢ τοῦ *Βιροῦ*)²⁸, πολὺ πλησίον εἰς τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ Λούρου. Τὸ γεγονός αὐτό, φαίνεται, ὠδήγησεν εἰς τὴν μετονομασίαν τοῦ ἐμπορίου *Ψωμᾶ* εἰς *Λοῦρος*. Ἡ παράδοσις τοῦ ἐπωνύμου *Λοῦρος* συνεχίζεται μέχρι σήμερον²⁹.

Τὸ συμπέρασμα εἶναι ὅτι ἡ ὀνοματολογία, ἐπιστήμη γλωσσικὴ καὶ ἱστορικὴ, περιλαμβάνει ποικίλας καὶ περιπλόκους περιπτώσεις ὀνοματοθεσίας εἰς τόπους καὶ πρόσωπα καὶ ἐρμηνειῶν τῶν ὀνομάτων, αἱ ὁποῖαι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐξιχνιασθοῦν διὰ μέσων τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν οὔτε καὶ ἄλλως νὰ μαντευθοῦν παρὰ μόνον δι' ἐξηκριβωμένων πληροφοριῶν καὶ γνώσεως τῶν εἰδικῶν περιπτωσιακῶν λεπτομερειῶν ἢ ἀναλόγων καὶ παραλλήλων γεγονότων γνωστοποιουμένων ἐκ παρομοίων περιπτώσεων.

28. Hammond, *Epirus* (1967), σ. 158: Hani Viros Ὁ Hammond λέγει τὰ ἐξῆς: «On the right bank and opposite Hani Viros a great source of water bubbles up into a wide circular basin in the limestone rock.» (ἐνθ' ἄν.).

29. Ἄς προστεθῇ ὅτι ὁ καθηγητῆς κ. Ν. Λοῦρος μὲ εὐσυνειδησίαν καὶ ἀκριβολογίαν ἐπιμένει εἰς τὸ σημεῖον ὅτι αἱ πληροφορίες του δὲν βασίζονται εἰς ἐγγράφους ἀποδείξεις ἀλλὰ εἰς διηγήσεις τῆς οἰκογενείας Λούρου. Ἡ μαρτυρία του εἶναι πάντως ἀξιόπιστος, διότι α) ἀναφέρεται εἰς γεγονότα σχετικῶς πρόσφατα καὶ β) προέρχεται ἀπὸ ἄνδρα μὲ συνείδησιν τῆς ἐπιστημονικῆς ἀληθείας.

S U M M A R Y

Since the author will present within a short time a fuller account in English of the hydronyms in southern Epirus, a summary here may be omitted.

B I B Λ Ι Ο Γ Ρ Α Φ Ι Α

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΑΙ

- ΑΑΑ = Ἀρχαιολογικά Ἀνάλεκτα ἐξ Ἀθηνῶν, Ἀθῆναι.
 ΑΔ = Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον, Ἀθῆναι.
 ΑΕ = Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς, Ἀθῆναι.
 BNF = Beiträge zur Namenforschung, Heidelberg.
 BZ = Byzantinische Zeitschrift, München.
 Δωδώνη = Δωδώνη: Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων.
 ΕΕΒΣ = Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, Ἀθῆναι.
 Ἔργον = Τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, Ἀθῆναι.
 Glotta = Glotta, Zeitschrift für griechische und lateinische Sprache, Göttingen.
 ΗΧ = Ἡπειρωτικὰ Χρονικά, Ἰωάννινα.
 Λαογραφία = Λαογραφία, Δελτίον τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφικῆς Ἑταιρείας, Ἀθῆναι.
 ΜΕΕ = Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαιδεῖα, Ἀθῆναι.
 Γ. Χατζιδάκις, ΓΕ = Γλωσσολογικαὶ ἔρευναι, Ἀθῆναι, τόμ. 1 (1934), 2 (1977· ἐδημοσιεύθη 1978).
 ΠΑΕ = Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, Ἀθῆναι.

British Admiralty, The Mediterranean Pilot, III: Western Coast of Greece⁸, London, 1957; Supplement, No. 3, London, 1964.

Π. Βοκοτόπουλος, Ἀνασκαφὴ Παντανάσσης Φιλιπιάδος, ΑΑΑ 6 (1973), 402-414.
 Σωτήριος Ι. Δάκαρης, Συμβολὴ εἰς τὴν τοπογραφίαν τῆς ἀρχαίας Ἠπείρου, ΑΕ, 1957 (ἐδημοσιεύθη 1961), 88 κέ.

———, Θεσπρωτία. Μεσοπόταμον, Ἔργον, 1958 (Ἀθῆναι, 1959), 95-103. [Τὸ χωρίον Μεσοπόταμον, ἀρχ. Φανάριον, ποταμοὶ Ἀχέρων καὶ Κοκκυτός, Ἀχερουσία λίμνη, αἱ Πύλαι τοῦ Ἄδου κλπ. Εἰκόνες 100-107.]

———, Ἀρχαιότητες καὶ μνημεῖα Ἠπείρου, ΑΔ, 16 (1960· ἐδημοσιεύθη 1962), 200α-208. [Περὶ τοῦ νομοῦ Πρεβέζης, τῆς περιοχῆς Φαναρίου 201β-205α. Περὶ τοῦ νομοῦ Θεσπρωτίας, 207α-β· περὶ τοῦ νομοῦ Ἄρτης, 207β-208α.]

———, Ἀνασκαφὴ τοῦ Νεκρομαντείου τοῦ Ἀχέρωντος καὶ θολωτοῦ τάφου πλησίον τῆς Πάργας, ΠΑΕ, 1960 (ἐδημοσιεύθη 1966), σελ. 114-127. [Ἐκθεσις περὶ τῆς

- ἀνασκαφῆς τοῦ Νεκρομαντείου κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1960, ἡ ὁποία εἶχεν ἀρχίσει τὸ 1958 παρὰ τὴν συμβολὴν τοῦ Κωκυτοῦ μετὰ τοῦ Ἀχέροντος καὶ ἐγγὺς τῆς ὀμηρικῆς πόλεως Ἐφύρας. Περὶ τοῦ νεκρομαντείου ἀναγράφεται ὅλη ἡ προηγουμένη βιβλιογραφία μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1958 καὶ 1962 (περίπου 15 τίτλοι ἐκθέσεων), σελ. 114, σημ. 1. Εἰκόνες 1-3, ἡ δευτέρα τῶν ὁποίων εἶναι χάρτης τῆς Ἀχερουσίας Φαναρίου, σελ. 124.]
- , Das Taubenorakel von Dodona und das Totenorakel bei Ephyra, Antike Kunst (Verlag Olten, Schweiz), I. Beiheft, 1963, σελ. 35-54. [Περὶ τῆς ὑστερομυκηναϊκῆς πόλεως Ἐφύρας καὶ τοῦ Νεκρομαντείου, 51-54. Εἰς τὴν σελ. 50 Abbildung 9: Die Ebene von Phanari, i.e. der Hadesflüsse mit dem Totenorakel. Ὁ ποταμὸς Ἀχέρων ἐκβάλλων εἰς τὸν Γλυκὸν λιμένα ἔρρεε κατὰ τὴν ἀρχαιότητα διὰ τῆς Ἀχερουσίας λίμνης (καὶ τὴν διήρει εἰς δύο) πρὸ τῆς μεταβολῆς τῆς εἰς ἔλος. Ὁ ποταμὸς Κωκυτός, σχηματιζόμενος ὑπὸ τῶν ἠνωμένων δύο παραποτάμων, οἱ ὁποῖοι εἶναι ὁ Παραμυθιάτικος, ρέων πρὸς νότον καὶ δυτικῶς τοῦ Ἀχέροντος, καὶ ὁ Βουβὸς δυτικῶς τοῦ Παραμυθιάτικου. Τὸ χωρίον Μεσοπόταμο κεῖται εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Φαναριοῦ (ἀρχ. Ἐλαιαίτις) κάτω ἀπὸ τὸν ἠνωμένον ποταμὸν ὁ ὁποῖος ρεεῖ δυτικῶς εἰς τὴν Ἴόνιον θάλασσαν. Δύο ἀπεικονίσεις καὶ 16 εἰκόνες ἐπεξηγοῦν τὸ κείμενον. Περὶ τὸ 700 π.Χ. Ἡλεῖοι ἄποικοι ἴδρυσαν τὰς ἀποικίας Πανδοσίαν (παρὰ τὸ νέον Καστρί) καὶ Ἐφύραν (τὰ τοπωνύμια Ἐφύρα καὶ Ἀχέρων ἐμφανίζονται καὶ εἰς τὴν Ἥλιδα).— Ἡ ἐργασία αὐτὴ ἦτο ἀρχικῶς διάλεξις περὶ τῶν μαντείων τῆς Δωδώνης καὶ παρὰ τὴν Ἐφύραν, δοθεῖσα ὑπὸ τοῦ Δάκαρη εἰς ἑπτὰ πανεπιστήμια, πέντε γερμανικά καὶ δύο ἑλβετικά.]
- , Cassopaia and the Elean Colonies. Athens: Athens Technological Organization, 1971. Σελ. XXIX, 233; figures A, B, C and 1-63; bibliography (extra), 1-8.
- , Θεσπρωτία. Athens: Athens Technological Organization, 1972. Σελ. XXVII, 256; figures A, B, C 21-68; bibliography (extra), 1-11.
- , Νεκρομαντεῖον Ἀχέροντος - Ἐφύρα, Ἔργον, 1975 (1976), 82-90.
- , Τὸ κάστρο τῶν Ρωγῶν, Δωδώνη 6 (1977), 201-234; 10 πίνακες.
- , Ἀρχαιότητες Ἡπείρου: Τὸ νεκρομαντεῖο τοῦ Ἀχέροντος. Ἐφύρα - Πανδοσία - Κασσώπη. 16^ο σχῆμα. Χωρὶς χρονολογίαν, ἀλλὰ ἐδημοσιεύθη προσφάτως, 1973 ἢ βραδύτερον. 39 σελ. [Κείμενον μὲ ἐννέα σχεδιαγραφήματα καὶ ἕξ φωτογραφίας· 16 ἔγχρωμοι εἰκόνες μὲ 20 ἀπόψεις· δύο σχέδια χάρτου εἰς τὰ ἐσωτερικά καλύμματα· δύο φωτογραφίαι (προμετωπίς καὶ ἔξω τοῦ ὀπίσω καλύμματος).]
- Γ. Δ. Δελόπουλος, Ἡ Ἄρτα καὶ ὀρισμένα συγγενικά τῆς τοπωνύμια, Α' Συμπόσιο Γλωσσολογίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ Χώρου (Ἡπειρος - Μακεδονία - Θράκη), 28-30 Ἀπριλίου 1976: Πρακτικά (Ἰδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, 179). Θεσσαλονίκη, 1979, σελ. 163-177. [Ἀπογοητευτικὴ ἔκθεσις τοῦ συγγραφέως, ὁ ὁποῖος μὲ ἀχαλίνωτον τόλμην πειράται ἀκόμη καὶ νὰ διδάξῃ μεθοδολογίαν εἰς ἄλλους, ὥστε ἐξηγεῖ τὸ ὄνομα Ἄρτα ἐκ τοῦ *Balta de Acarnania, ὀνόματος δεδομένου ὑπὸ Δαλματῶν εἰς τὴν δαλματικὴν γλῶσσαν, καὶ ἰσχυρίζεται

ὅτι ὄλαι αἱ ἔξ ἐφαρμογαὶ τοῦ ὀνόματος Ἄρτα εἶχον τὴν ἀρχὴν των ἐκ τῶν Δαλματῶν, οἱ ὅποιοι μετεκινήθησαν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς μεγίστης Βενετικῆς ὑπεροχῆς εἰς Ἴσπανίαν. Ἡ θεωρία αὕτη προσφέρεται χωρὶς μόριον ἀποδεικτικόν. Τὰ δὲ ὀνόματα Λίμινι καὶ Κομπότι δύο χωρίων, κειμένων μεταξὺ τῆς πόλεως Ἄρτας καὶ τοῦ κόλπου τῆς, θεωροῦνται ὅτι εἶναι ἀσφαλῶς Δαλματικά ἢ ὅτι προῆλθον ἐκ τινος ἰταλικῆς διαλέκτου τοῦ μεσαίωonos. Τὸ ὄνομα Μεσολόγγι προῆλθε κατὰ τὸν Κ. Κωστάκη ἐκ δαλματικοῦ Messo laghi 'λιμνοχώρι' (ἀποδείξεις εἰς τὴν ΜΕΕ, ὑπὸ τὴν λέξιν Μεσολόγγι!) Ὁ συγγραφεὺς εἶναι ὑπερήφανος νὰ διανοίξῃ νέον ὀρίζοντα εἰς τὴν ἔρευναν: αἱ μεταβολαὶ Balta → Valta → πολωνικὸν Warta → Arta μαρτυροῦνται, ἀλλὰ δὲν θεωρεῖ ἀναγκαῖον νὰ διδάξῃ πῶς καὶ διατι τὸ Arta ἀπώλεσε τὸν ἀρκτικὸν φθόγγον ν καὶ τίνα σχέσειν ἔχει τὸ πολωνικὸν Warta πρὸς τὸ ἑλληνικὸν Ἄρτα.— Νεοελληνικαὶ γλωσσικαὶ σπουδαὶ πρέπει νὰ προσδεύουν χωρὶς τὴν ἐρασιτεχνικὴν ἔρευναν τοῦ τύπου τούτου.]

Peter Robert Franke, *Alt-Epirus und das Königtum der Molosser*. Dissertation. Kallmünz: M. Lassleben, 1955. Σελ. X, 89. [Περιλαμβάνει: Βιβλιογραφίαν (37 τίτλους), σελ. IX-X· εἰσαγωγὴν, 1-2· Ἡπειρος καὶ Ἡπειρωταὶ ὡς γεωγραφικαὶ καὶ πολιτικαὶ ἔννοια, 3-54· κλπ.]

Nicholas G. L. Hammond, *The Colonies of Elis in Cassopaea*, Ἀφιέρωμα εἰς τὴν Ἡπειρον εἰς μνήμην Χρίστου Σούλη (1892-1951), Ἀθῆναι, 1956, σελ. 26-36.

——, *Epirus: The geography, the ancient remains, the history and topography of Epirus and adjacent areas*. Oxford: Clarendon Press, 1967. Σελ. XXIII, 847· πίνακες, χάρται κλπ.

G. N. Hatzidakis (Γ. Ν. Χατζιδάκις), *Zur neugriechischen Wortlehre*, *Glotta* 2 (1910), 297 = *Νεοελληνικά*, Ἀθηνᾶ 22 (1910), 253-254 = ΓΕ, 1 (1934), 584. [Ὁ συγγραφεὺς ὁμιλεῖ περὶ τῶν λέξεων Ἄρτα, βαρθαλαμίδι κ. ἄ., *Glotta* 2. 297.]

Διονύσιος Ἄ. Ζακυθηνός, *Μελέται περὶ τῆς διοικητικῆς διαιρέσεως καὶ τῆς ἐπαρχιακῆς διοικήσεως ἐν τῷ Βυζαντινῷ Κράτει*, ΕΕΒΣ 17 (1941), 208-274· 21 (1951), 179-209. [17, 245; provinciam Vagenecie, τὸ τῆς Βαγενετίας θέμα.— 21. 196: τὸ θέμα Δυρραχίου καὶ Ἀρβάνου (provincia Dirachii et Arbanii) μετὰ τῶν χαρτουλαράτων Γλαβινίτης καὶ Βαγενετίας (cum chartolaratis de Glaviniza, de Vagenetia), κλπ.— 21. 198: τὰ χαρτουλαράτα Γλαβινίτης καὶ Βαγενετίας εἶναι προσηρτημένα εἰς τὸ θέμα Δυρραχίου (καὶ Ἀρβάνου). Εἰς Βενετικὸν ἔγγραφον Ὀκτ. 1205 μνημονεύονται τὸ θέμα Δυρραχίου μετὰ τοῦ χαρτουλαράτου Γλαβινίτης, τὸ θέμα Βαγενετίας καὶ ἡ Κέρκυρα.— Σελ. 199: τὸ καπετανίκιον τῆς Βαγενετίας ἔχει τὸ χαρτουλαράτον τοῦ Γλυκέος μετὰ δύο ζευγηλατείων (villae) καὶ δύο ἀγριδίων (agridia), ἧτοι μικρῶν προαστίων: . . . est capetanikiium Vagenetie, et habet unum chartolaratum de Glikum cum aliis duabus villis et duobus agridiis, id est parvis casalibus (Tafel

καὶ Thomas, Urkunden, 1. 570).— 21. 199 σημ. 3 : περὶ τοῦ ποταμοῦ ὁ ὁποῖος λέγεται Γλυκὺς (Ἰσχυρῶν).— 21. 201-2 : ἡ Βαγενετία περιελάμβανε τὴν χώραν ἀπὸ τοῦ Γλυκέος ποταμοῦ πρὸς Ν. μέχρι τῆς Χιμάρας πρὸς Β. καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἔφθανε μέχρι τοῦ Δελβίνου. Πρώτη χρονολογημένη μνεία 879.— Δύο μολυβδόβουλλα, τὸ ἐν τοῦ 8ου ἢ 7ου καὶ τὸ ἄλλο τοῦ 9ου/10ου αἰ. παρέχουν τὸν τύπον Βαγενετία (M. Lascaris, Vagenitia, Revue historique du Sud-Est euroréen 19 (1942), 427.]

Ἰωάννης Ζόμπολας (Ἐπιθεωρητῆς Ἀλιείας), Ἡ ἀλιεῖα τῶν ἐσωτερικῶν ὑδάτων, Ἀλιεῖα, 1956, σελ. 95-97. [Ἐμπλουτισμὸς μὲ κυπρινοειδεῖς ἰχθυὺς συνέβη εἰς τὰς περισσοτέρας λίμνας τῆς ΒΔ. Ἑλλάδος· ἐπίσης εἰς τὴν Στυμφαλίαν, Δίστον τῆς Εὐβοίας, Μικρὸν Ὀζιρὸν τῆς Ἀκαρνανίας, Λάδωνα τῆς Ἀρκαδίας κλπ.· ἐναπόθεσις κεφάλων καὶ χελιῶν εἰς γλυκὰ νερά, π.χ. εἰς τὴν Δίμνην τῶν Ἰωαννίνων (ἀρχ. Παμβῶτις), ἣ ὁποία λίμνη θὰ ἀπέδιδε ἐξάκις τὸ προηγούμενον ἀλίευμα εἰς χιλιόγραμμα. Τοιοῦτοι ἐμπλουτισμοὶ ἔγιναν εἰς ὄρυζοκαλλιιεργεῖας τοῦ Αἰτωλικοῦ, τῆς Ἄρτας, τῆς Πρεβέζης, τῆς Μεσσηνίας καὶ εἰς τὰς ὑπολοίπους περιοχὰς καὶ ἀπέδωσαν ὀκτάκις τὰ προηγούμενα ἀλιεύματα. Διὰ τὴν προστασίαν τῆς πέστροφας ἀνηγέρθη ἰχθυογεννητικὸς σταθμὸς πλησίον τῶν κεφαλόβρουσων τοῦ ποταμοῦ Λούρου (παρὰ τὰ Ἰωάννινα). Ἀπὸ τοῦ 1950, ἀναφέρει ὁ συγγραφεύς, μέχρι τοῦ 1956 δύο ἑκατομμύρια ὠάρια εἰδικῆς ποικιλίας πέστροφας εἰσήχθησαν ἐξ Ἑλβετίας καὶ Καναδᾶ, ὥστε διὰ τῶν ἐκκολαφθέντων ἰχθυοδίων ἐπλούτισαν τὰς λίμνας Τριγωνίδα καὶ Ἁγίου Παντελεήμονος (Ostrov), ὅπως καὶ μικρὰν λίμνην παρὰ τὸ φράγμα (τέχνασμα διὰ τὴν ἄγρευσιν ἰχθύων) τοῦ ὑδροηλεκτρικοῦ ἐργοστασίου τοῦ Λούρου.]

Ernst Kirsten und Wilhelm Kraiker, Griechenlandkunde : ein Führer zu klassischen Stätten. 5te überarbeitete und durch Nachträge ergänzte Auflage mit 193 Abbildungen im Text und auf 24 Kunstdrucktafeln sowie zwei mehrfarbigen Faltkarten. 1. Halbband: ATHEN und die Landschaften um den Saronischen und den Korinthischen Golf. 2. Halbband: Die griechischen Randlandschaften und die Inseln. Heidelberg : Carl Winter, 1967, σελ. XVI and VIII, 1-384, 385-935. [Βλ. τὰς ἐξῆς παραπομπὰς εἰς ὀνόματα τὰ ὁποῖα ἐνδιαφέρουν εἰς τὴν παρούσαν ἐργασίαν :

Luros 717, 735, 802	Glyky 750
Arachthos 712, 717, 801	Glykys, Glykypotamos 736, 801, 804
Arta 711 ff., 747, 801, 845	Mesopotamo 748, 802, 845
Arta - Golf 716, 805	Kokytyos 748 f., 801
Artinos - Fluss 712, 717, 801	Oropos 178, 790, 807
Acheron 715, 717, 736, 748 f., 801, 804	Oropos - Fluss 736.]
Acherusia - See 715, 748, 801 f.	

Der kleine Pauly. 5 τόμοι. Stuttgart, 1964-1975. [Ἄρθρα : Epeiros, Ambrakia, Kassope, Thesprotoi, Acheron, Kokytyos, Phlegethon, κλπ.]

- Hans Krahe, *Alteuropäische Flussnamen*, BNF 1 (1949), 24-51, 247-266· 2 (1950), 113-131, 217-237· 3 (1951), 1-18, 153-170, 225-243· 4 (1952), 37-53, 105-122, 234-243· 5 (1954), 97-114, 201-220· 6 (1955), 1-13. [Περὶ τῶν ἐξῆς ὀνομάτων: Ἀχέρον, Ἀχερουσία λίμνη, Πυριφλεγέθων, Χάραδρος κλπ.]
- Νικόλαος Λούρος, Πληροφορίες περὶ τοῦ οἰκογενειακοῦ ὀνόματος Λούρος προκληθεῖσαι κατὰ παράκλησιν τοῦ Δ. Ι. Γεωργακά καὶ δοθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Δεῦς Λούρου δι' ἐπιστολῆς τῆς 30 Σεπτ. 1977. [Ἡ οἰκογένεια Λούρου καταγεται ἐκ Κεφαλληνίας ἀλλὰ τὸ ὄνομα σχετίζεται πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ ποταμοῦ τῆς Νοτίου Ἡπείρου. Εἶμαι εὐγνώμων πρὸς τὸν καθηγητὴν κ. Λούρον διὰ τὴν ἀκριβολόγον πληροφοριακὴν ἐκθεσὶν του.]
- O. Markl, *Ortsnamen Griechenlands in «fränkischer» Zeit*. Graz - Köln, 1966.
- Γεώργιος Α. Μέγας, Τὸ τραγοῦδι τοῦ Γεφυριοῦ τῆς Ἄρτας: συγκριτικὴ μελέτη, *Λαογραφία* 27 (1971), 25-212.
- Donald M. Nicol, *The Despotate of Epiros*, Oxford: B. Blackwell, 1957. Σελ. XII, 251; map of Epiros, Thessaly and Macedonia. [12 κεφάλαια μὲ σημειώσεις εἰς τὸ τέλος ἐκάστου· 3 παραρτήματα, τὸ τρίτον τῶν ὁποίων εἶναι «Topography of the Despotate of Epiros», 222-226· βιβλιογραφία, 227-235· εὐρετήριον, 239-251. Περὶ τοῦ Ἀχέροντος, 223· περὶ τῆς πόλεως ἣ ὅποια φέρει τὸ ὄνομα Γλυκύ, αὐτόθι· περὶ τῆς Ἄρτας, 196 κέ. καὶ ἀλλαχοῦ Rogoi, 197 καὶ 222.]
- Martin P. Nilsson, *Studien zur Geschichte des alten Epeiros*. (Lunds universitets årsskrift, N. F.; Afd. 1, Bd. 6, Nr. 4). Lund, 1909, 77 σελ. [Περιεχόμενα: I. Die Nationalität der Epiroten, 1-16; II. Die Sagen-geschichte von Epeiros, 17-31; III. Die Hellenisierung von Epeiros, 32-46; IV. Zur Stammes- und Verfassungsgeschichte, 47-68; V. Das molossische Königtum, 69-77.— Μὴ ἑλληνικὰ ὀνόματα εἰς Ἡπειρον (σ. 12), ὀνόματα ποταμῶν καὶ ὄρεων εἴτε δάνεια ἐξελληνισμένα εἴτε παρηγμένα ἐκ προσηγγορικῶν (σ. 12), ὀνόματα μεγάλων φύλων κατειλεγμένα ὑπὸ τοῦ Στράβωνος (σ. 13), ἡ συλλογικὴ ὀνομασία Ἡπειρος (ἄνευ τῆς Ἀκαρνανίας) (σ. 34).]
- Eugen Oberhummer, *Akarnanien, Ambrakia, Amphilochien, Leukas im Altertum*. München, 1887.
- Ἀναστάσιος Κ. Ὀρλάνδος, Ἡ Γέφυρα τῆς Ἄρτης, Ἀρχεῖον τῶν Βυζαντινῶν Μνημείων τῆς Ἑλλάδος, 2 (1936), 195-199. [Τὸ θρυλικὸ γιοφύρι τῆς Ἄρτας ἐπὶ τοῦ Ἀράχθου εἰς ἀπόστασιν ἑνὸς χιλιομέτρου βορείως τῆς πόλεως Ἄρτας συνδέει τὰς ὄχθας του, ἀποκαθιστῶν τοιουτοτρόπως τὴν συγκοινωνίαν τῆς Ἄρτας μὲ τὸν Κάμπον καὶ περαιτέρω μὲ τὴν Πρέβεζαν. Ἡ γέφυρα, μήκους 142 μ. καὶ πλάτους 3.75 μ., ἀποτελεῖται ἐκ τεσσάρων μεγάλων καμαρῶν καὶ τριῶν μικρῶν. Ἡ νέα αὐτὴ γέφυρα ἐκτίσθη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 17^{ου} αἰῶνος (1602 ἢ 1606 ἢ 1612). Ἡ δοξασία περὶ κτίσεως δι' ἀνθρωπίνης θυσίας καὶ στοιχείωσις (βυζαντ.), καθ' ἣν τὸ θῦμα ἐγένετο τὸ στοιχεῖο τοῦ κτιρίου, ἐπεκρά-

- τησε μεταξύ πολλῶν λαῶν τῆς ἀνατολικῆς Εὐρώπης: Ἑλλήνων, Ἀλβανῶν, Σέρβων, Βουλγάρων, Ρουμάνων, Ἀρωμούνων καὶ Οὐγγρων.] Πβ. E. W., BZ 37 (1937), 565.
- Δημήτριος I. Πάλλας, Epiros, Reallexikon zur byzantinischen Kunst (Stuttgart) 2 (1971), 207-334.
- , Ἀνασκαφὴ τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς τοῦ Γλυκέος ἐν Ἡπειρῷ, ΠΑΕ, 1970 (ἐδημοσιεύθη 1972), 82-89. Συμπληρωματικὴ ἔρευνα εἰς τὴν βασιλικὴν τοῦ Γλυκέος, ΠΑΕ, 1972 (ἐδημοσιεύθη 1974) 99-108. [Ἐκεῖ καὶ παλαιότερα βιβλιογραφία.]
- Κώστας Α. Παπαγεωργίου, Σύβοτα, Ἀχερουσία λίμνη, Γλυκὺς κόλπος (ιστοριογραφικὴ μελέτη), Ἡπειρωτικὴ Ἔστια 2 (1953), 250-255, 476-481, 578-9. [Περὶ τοῦ ὀνόματος Σύβοτα, 251-253· Γλυκὺς κόλπος, 476-478· Ἀχερουσία λίμνη, 478-9· Ἀχέρων, Κωκυτός, Πυριφλεγέθων (ἢ Βουβός), 479-481· Πανδοσία, Βατία, Ἐλάτεια ἢ Ἐλάτρια, Βουχέτιον, Ἐλαία, 578· Γλυκὺς κόλπος ὡς καταφύγιον, 578-9. Συμπληρωματικὰ διὰ τὰ Σύβοτα: Προκόπιος, Γοτθ. πόλ., 4.629.]
- A. Philippson und E. Kirsten, Die griechischen Landschaften; eine Landeskunde, vol. II: Der Nordwesten der griechischen Halbinsel; Teil 1: Epirus und der Pindos. Frankfurt am Main, 1950-1959. [Σελίδες 119 κέ.]
- Michel B. Sakellariou, Peuples préhelléniques d'origine indo-européenne. Athènes: Ekdotikè Athenon, S. A., 1977. [Ἀχέρων καὶ Ἀχερουσία: παραπομπάι, σελ. 232 καὶ 234 σημ. 1.]
- Eduard Schwyzer, Griechische Grammatik. 2 Bde München: C.-H. Beck, 1934-39, 1950. [Ἡπειρος, Ἀχέρων, Ἀμβρακία, Ὠρωπός, Μολότοι κλπ.]
- Peter Soustal, Die griechischen Quellen zur mittelalterlichen historischen Geographie von Epirus. Dissertation. Wien, 1975. Σελίδες IV, 200. [Αἱ πηγαι (γεωγραφικὰ καὶ ἱστορικὰ γραπτὰ, ἔγγραφα, ἐκκλησιαστικὰ γραπτὰ, ἐνθυμήσεις βιβλιογράφων), 26-182· βραχυγραφίαι καὶ βιβλιογραφία, 183-200. Τὸ ἔργον τοῦτο εἶναι βιβλιογραφικῶς χρήσιμον, διότι εἶναι συγχρονισμένον.— Εἶμαι εὐγνώμων πρὸς τὴν Δρα Magda StrebI, διευθύντριαν τοῦ τμήματος Καταλόγων τῆς Österreichische Nationalbibliothek διὰ τὴν εὐγενῆ βοήθειάν της μὲ τὴν πρόθυμον ἀποστολὴν τοῦ microfilm τῆς διατριβῆς τοῦ Soustal.]
- Johann Tischler, Kleinasiatische Hydronymie; semantische und morphologische Analyse der griechischen Gewässernamen. Wiesbaden: L. Reichert Verlag, 1977. Σελ. IX, 191· χάρις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας: Heutige und antike Namen der grössten Gewässer in Kleinasien (ἔναντι τῆς σελ. 192). [Περὶ τῶν ὀνομάτων Ἀχέρων, Ἀχερουσία, 20· Χάραδρος, 45 κέ. Πυριφλεγέθων, Φλεγέθων: παραπομπή, σ. 123.]
- Hans Treidler (Berlin), Epirus im Altertum; Studien zur historischen Topographie. Dissertation. Leipzig, 1917.
- Ε. Τσιγαρίδας, Εἰδήσεις ἐκ Θεσπρωτίας, AAA 2 (1969), 43-47.

- Ἑδρογραφικὴ Ἑπιθεσία Ἀρχηγείου Ναυτικοῦ, Ναυτιλιακαὶ ὁδηγίαι τῶν ἑλληνικῶν ἀκτῶν, «Πλοηγός», τόμ. 1: Δυτικαὶ ἀκταί. 3ῆ ἔκδ. Ἀθήναι, 1971.
- A. J. Van Windekens, Sur les noms de quelques figures divines ou mythiques grecques, BNF 9 (1958), 161 - 172. [Σελ. 172: Χάρων καὶ Ἀχέρων θὰ ἦσαν κατὰ τὸν συγγραφέα κοινῆς ἀρχῆς, δηλ. ἀχ- 'ὔδωρ', καὶ Ἀχέρων εἶχε ποιάν τινα ὑδρωνυμικὴν κίνησιν, δηλ. Ἀχέρων τοῦ Κάτω κόσμου, ἐνῶ Χάρων ἀρχικῶς 'ποταμός'. Τὸ ὄνομα Ἀχέρων διὰ ποταμοὺς ἀπαντᾷ εἰς ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος, εἰς Ἰταλίαν καὶ Μικρὰν Ἀσίαν. Κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ συγγραφέως τὸ ὄνομα εἶναι πελασγικόν. Πβ. H. Krahe, BNF 2 (1950), 234 - 5.]
- Max Vasmer, Die Slaven in Griechenland. (Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften, Jahrgang 1941, Phil.-hist. Klasse, Nr. 12.) Berlin, 1941.
- J. Wilbert, Der Parallelismus in der Entwicklung der «toga» und des «pallium», BZ 8 (1899), 490 - 492. [Ἡ ὄρος λῶρος (ὁ) (ἐκ τοῦ λατιν. lorum 'μακρόστενον τεμάχιον, ταινία, λωρί, λωρίδα'), ἐδήλωνε τὸ ἐπάνω εὐρὺ φόρεμα, τὸν ἐξωτερικὸν ἐπενδύτην τοῦ θριάμβου τῶν ὑπάτων, τὴν toga picta (trabea).]